

JEAN-CHARLES FROMENT

Catedràtic universitari. Director del Centre d'Estudis i de Recerca sobre el Dret i l'Administració Pública (CERDAP). Facultat de Dret de Grenoble (França)

1. INTRODUCCIÓ

Michel Foucault proclamava al començament dels anys vuitanta: «S'ha produït una resplendor que s'anomenarà Deleuze. Una nova forma de pensar és possible, el pensament torna a ser possible... Potser algun dia el segle serà deleuzià». ¹ Aleshores, per què Deleuze i no pas Foucault? Per què els segles xx i xxi seran deleuzians? Tal com diu Deleuze mateix, sovint es considera Foucault com el pensador de les societats disciplinàries i de la seva tècnica principal, el tancament (no solament l'hospital i la presó, sinó també l'escola, la fàbrica, la caserna...). De fet, però, fou un dels primers a dir que les societats disciplinàries, quan en parlava, era el que ja estàvem abandonant, el que havíem deixat de ser. Tal com diria Deleuze, és on hem entrat progressivament a partir de la fi de la Segona Guerra Mundial: «societats de control que ja no funcionen per tancament, sinó per un control continu i una comunicació instantània». ²

En efecte, «Foucault va situar les societats disciplinàries als segles xviii i xix; aquestes societats assoleixen la plenitud al començament del segle xx. La seva missió era l'organització de grans medis de tancament. L'individu no deixa de passar d'un medi tancat a un altre, cadascun amb les seves lleis: primer la família, després l'escola («ja no ets amb la teva família»), la caserna («ja no ets a l'escola»), la fàbrica, de tant en tant l'hospital i, eventualment, la presó, que és el medi de tancament per excel·lència.» (...) «Però el que també coneixia Foucault era la brevetat d'aquest model: era successor de societats de sobirania, l'objectiu i funcions de les quals eren diferents (prendre la producció en comptes d'organitzar-la, decidir sobre la mort en comptes de gestionar la vida...).» (...) «Vivim una crisi generalit-

1. Citació [traduïda] de M. Foucault a G. Deleuze, *Pourparlers*, Ed. de Minuit, 1990, p. 122.

2. *Ibidem*, p. 236.

zada de tots els medis de tancament (presó, hospital, fàbrica, escola, família...). La família és un «interior» en crisi, com qualsevol altre interior, escolar, professional, etc. Els ministres (...) reformar l'escola, reformar la indústria, l'hospital, l'exèrcit, la presó; però cadascun d'ells sap que aquestes institucions estan acabades, que tard o d'hora s'ensorraran. Només es tracta de gestionar-ne l'agonia i ocupar la gent, fins que s'instal·lin noves forces que truquin a la porta. (...) Per exemple, en la crisi de l'hospital com a medi de tancament, la sectorialització, els hospitals de dia i l'atenció sanitària a domicili han pogut marcar en un principi noves llibertats, però també hauran contribuït a crear mecanismes de control que rivalitzen amb els tancaments més durs. (...) Són les societats de control les que estan substituint les societats disciplinàries». ³ Així s'explica no un qüestionament, sinó un aprofundiment del pensament de Foucault. El poder no és una forma, sinó que és una relació social, una relació de forces. ⁴ La societat de control és una societat que perfecciona el model d'un poder arborescent, rizomàtic, que es difon per capillaritat en el conjunt de la societat civil.

Des d'aquest punt de vista, sembla evident que el desenvolupament de noves tecnologies en el sector de la seguretat ofereix una visió exemplar d'un moviment com aquest: vivim en l'era de la televigilància, de la videovigilància, del sotmetiment a vigilància electrònica. Els dispositius de vigilància presenten uns graus de perfeccionament cada dia més importants. L'ús d'aquestes tecnologies contribueix a consolidar la societat de control, ja que permeten operar el control amb la videovigilància, en un marc prepenal, i amb el sotmetiment a vigilància electrònica en un marc postpenal. Fins avui, França ha venut més d'un milió de càmeres de videovigilància. De 1998 a 1999, segons les últimes xifres, s'ha passat de dos mil vuit-centes a trenta-vuit mil cinc-centes vint autoritzacions de dispositius de videovigilància al territori nacional, que segurament són més de quaranta mil, ja que les estadístiques d'alguns departaments encara no estan disponibles, i concretament les de París són *intra muros*. ⁵ Sabem que França, des d'aquest punt de vista, té uns equipaments insuficients en relació amb els països anglosaxons, per exemple, on el concepte de prevenció situacional s'ha imposat des de fa força temps. Quant al sotmetiment a vigilància electrònica, si els Estats Units o el Canadà, concretament la província d'Ontàrio, figuren com a precursors en aquest camp, han estat seguits de manera progressiva, de manera experimental o no, per nombrosos països europeus, com la Gran Bretanya, França, Suècia i els Països Baixos. Alemanya, Espanya, Itàlia, Suïssa i Bèlgica també s'han compromès a reflexionar-hi o a dur a terme experiments en aquesta direcció.

Tanmateix, evocar l'emergència de la societat de control no vol dir fer ressò del totalitarisme, no és cedir al fantasma del *Big Brother*, sinó que simplement es tracta d'analitzar, identificar i qüestionar les conseqüències d'un nou arquetip social. La societat de control neix no tant d'un disseny com d'un fracàs, d'una crisi,

3. *Ibidem*, p. 240-242.

4. G. Deleuze, *Foucault*, Ed. de Minuit, 1986.

5. F. Ocqueteau, «Cinq ans après la loi "vidéosurveillance" en France, que dire de son application», *Les cahiers de la sécurité intérieure*, Urbanisme et sécurité, 2001, p. 101.

crisi una altra vegada de les institucions tradicionals, i en el sector que ens ocupa, el de la policia, la justícia i la presó. És un fracàs que fa que les institucions busquin noves racionalitats i nous fonaments de legitimitat desenvolupant conceptes nous (prevenció situacional) i tècniques innovadores.

Això no podria restar neutre. Ara, el control ja no pertany al medi tancat, sinó al medi obert. La qüestió, quan el control passa del medi tancat al medi obert, és saber quina transformació implica per al poder mateix i quins interrogants comporta per qualificar la nova societat que s'instaurarà. Per intentar respondre a aquesta qüestió, que apareix contínuament, formularem successivament dues propostes:

- a) les noves tecnologies de seguretat impliquen una desterritorialització espacial del poder, amb els efectes perversos que en poden resultar;
- b) les noves tecnologies de seguretat impliquen una recorporificació o reincorporació del poder, però el cos del qual parlem en aquest cas canvia fonamentalment de naturalesa, en el sentit que ja no es tracta d'un «cos individual», sinó d'un «cos *dividual*».

2. LES NOVES TECNOLOGIES DE SEGURETAT I LA DESTERRITORIALITZACIÓ ESPACIAL DEL CONTROL. DEL TALP A LA SERP

«El talp és l'animal dels medis de tancament, però la serp és el de les societats de control».⁶ Així, escriu Deleuze, «hem passat d'un animal a l'altre, del talp a la serp, en el règim en què vivim, però també en la nostra manera de viure i en les nostres relacions amb els altres».⁷

Aquest passatge es tradueix, en matèria de justícia i de seguretat, en una dilució progressiva de la divisió entre l'espai públic i l'espai privat d'una banda, la qual genera, d'altra banda, un fenomen d'inseguretat del territori.

2.1 La confusió policial i penal dels espais públic i privat

No insistiré gaire en una evolució de la qual avui dia podem percebre manifestacions regularment. Es tracta de l'evolució de l'enfonsament de la barrera públic/privat. Les noves tecnologies de seguretat ens enfronten a un món en el si del qual aquesta frontera interna i simbòlica entre l'espai públic i l'espai privat tendeix a esborrar-se, a desaparèixer. I no en el sentit d'una empresa conscientment totalitària que tendeixi a posar sota control públic l'espai privat. El fenomen és més complex; és recíproc en el sentit que, en el si d'un mateix i únic moviment, assistim alhora a un fenomen de publicitació de l'espai privat i de privatització de l'espai públic. Això es tradueix en un doble moviment de desterritorialització i de desinstitucionalització del control.

6. G. Deleuze, *Pourparlers*, p. 244.

7. *Ibidem*.

2.1.1 La desterritorialització

Pel que fa a la videovigilància, no cal insistir gaire en l'extensió espacial de la visió que permet. Coneixem bé la dificultat que té portar una càmera més enllà de l'espai públic, a llocs semipúblics, semiprivats (vestíbuls d'edificis, etc.). Però en aquest cas, no solament està en joc la por de la mirada espia de l'autoritat pública, sinó que també s'ha de tenir en compte un fenomen d'utilització privada de la videovigilància... En els grans magatzems, on l'objectiu no és solament controlar els robatoris, sinó també supervisar l'activitat de les caixeres, i fins i tot captar algunes imatges dels emprovadors...

D'altra banda, hi ha el fenomen de les *gated communities*, ciutats o barris presó on la gent es tanca voluntàriament per protegir-se millor de les amenaces externes (Llatinoamèrica, Àfrica, Estats Units... i Europa, sobretot Espanya, cada cop hi està més involucrada). Especialment, el que sorprèn és la banalització mateixa del recurs a la càmera. Ja no hi ha grans debats. Quan, al començament dels anys noranta, a Levallois-Perret (França), s'instal·laven càmeres de vigilància al carrer, s'hagués pogut produir una veritable reacció civil. Ara, les càmeres es multipliquen sense que ningú hi tingui res a dir. És una integració total del principi de la vigilància electrònica, sovint desitjada, impulsada per l'opinió pública, que reclama mirar i ser mirada. És *Loft story*, el regne de les càmeres web o fins i tot la recepció al domicili propi d'imatges del barri segons els principis de la covigilància o vigilància compartida, heretada de les experiències de vigilància de veïns, etc. Quant al sotmetiment a vigilància electrònica, comporta que la pena s'exerceixi al domicili propi; ja no en un lloc públic, sinó a casa, és a dir, al seu domicili, «territori de la personalitat», símbol de l'espai privat en una societat liberal.

2.1.2 La desinstitucionalització

Aquesta frontera també s'enfonsa en el nivell dels actors. I també desapareix el mite del botxí. Les noves tecnologies de seguretat semblen posar en dubte el principi de l'existència de «professionals de la disciplina». Per exemple, el sotmetiment a vigilància electrònica implica un moviment de desprofessionalització del personal del poder públic en cascada. Se'n distingeixen quatre nivells:

- a) Si prenem com a exemple el cas dels vigilants de presó, ens adonem que, amb el sotmetiment a vigilància electrònica, la relació entre presos/vigilants/Administració deixa de tenir sentit institucionalment; ha estat substituïda per una altra relació triangular en el si de la qual el vigilant perd el seu lloc en benefici de l'ordinador, que adquireix la nova funció de mediació entre el pres i l'Administració. I també és vàlid per a la videovigilància!
- b) Val la pena aprofundir més en aquesta reflexió. Així, en el marc del sotmetiment a vigilància electrònica, progressivament s'aniran confiant als agents de provació tasques que fins llavors haurien estat pròpies dels vigilants. És a dir que, a França, la divisió de les tasques entre vigilants i treballadors

socials tendeix a diluir-se. Això ho confirma l'evolució cap al reconeixement d'una funció de vigilant de proximitat i, finalment, cap a l'arrelament de la funció de control de la població penal per part dels assessors d'inserció i de provació. Ens trobem en una situació intermediària que ens ofereix la presència de vigilants socials i d'assessors vigilants.

- c) Les conseqüències d'aquesta evolució encara són més profundes. En efecte, en moltes experiències, ja no són en cap cas els vigilants els qui s'encarreguen del seguiment d'aquesta vigilància electrònica. Així, amb motiu d'aquests dispositius, s'han escollit diferents sistemes que impliquen un moviment de privatització o de socialització del poder públic. A Anglaterra, per exemple, aquestes missions recauen en el sector privat. Hi ha tres grans empreses privades —Premier UK, Securicor i American Company GSSC— encarregades d'instal·lar els equips de vigilància electrònica al domicili del condemnat, col·locar-li el braçalet, comprovar que respecta les seves obligacions, així com notificar al servei penitenciari qualsevol trencament del senyal electrònic de presència. El mateix passa als Països Baixos, on s'ha obert la possibilitat de delegar també aquestes missions a empreses privades. Aquesta possibilitat, en canvi, ha estat rebutjada a França per la Llei de 19 de desembre de 1997. I també és vàlida per a la videovigilància!
- d) Però, aquest moviment de privatització de la justícia criminal⁸ també pot adquirir la forma d'una socialització, encara més interessant d'analitzar. Així, en el marc de certes experiències dutes a terme actualment, sobretot a Suècia, un referent familiar i professional ha de ser responsable del sotmetiment a vigilància electrònica del condemnat. A França, el debat suscitat en els informes Bonnemaison i Cabanel ha pogut, a la seva manera, ser testimoni d'aquesta lògica de l'associació de la societat en l'execució de la justícia. En efecte, és reveladora la posició dels dos informes sobre el risc de trencament del principi d'igualtat que podria generar aquesta mesura. Atès que aquesta mesura es podria aplicar de manera no igualitària, ja que només es mostra apropiada per a les persones l'existència de les quals ja comporta elements d'estabilitat (domicili, llar, feina...), els dos informes evoquen mesures susceptibles de pal·liar aquest problema. L'informe Bonnemaison preveia «desenvolupar una cooperació estreta entre l'Administració penitenciària i les parts externes per oferir habitatges que permetin l'aplicació de la mesura a tots els individus. Aquesta haurà de ser una tasca prioritària del Consell Nacional de les ciutats i els consells departamentals i municipals de prevenció de la delinqüència».⁹ En canvi, l'informe Cabanel descartava aquest risc i proposava una possible col·laboració

8. M. Mac Mahon, «La répression comme entreprise: quelques tendances récentes en matière de privatisation et de justice criminelle», *Déviance et société*, 1996, vol. 20, núm. 2, p. 103 i s.

9. G. Bonnemaison, *La modernisation du service public pénitentiaire*, Informe per al primer ministre, 1989, p. 29.

amb les estructures associatives.¹⁰ Però, en ambdós casos, els autors es basaven en una presa de responsabilitat social de l'execució de la pena per tal de posar remei a aquest risc, i aquesta presa de responsabilitat ja és molt present a través de la cooperació reforçada de l'Administració penitenciària amb associacions paraadministratives. I, en relació amb la video-vigilància, quan s'utilitza en els espais d'hàbitat col·lectiu en el marc d'un sistema de covigilància, fa que el veí esdevingui el vigilant més important!

Cal constatar un altre cop —i Deleuze ho explica perfectament— que no és la màquina electrònica o informàtica la que és en si mateixa generadora de tot això: «A cada tipus de societat, evidentment, li podem assignar un tipus de màquina diferent: les màquines simples o dinàmiques (politges, palanques, rellotges...) per a les societats de sobirania, les màquines energètiques per a les disciplinàries, i les cibernètiques i els ordinadors per a les societats de control. Però les màquines no expliquen res; cal analitzar les assignacions col·lectives, de les quals les màquines només són una part. Davant de les formes pròximes de control incessant en un medi obert, és possible que ens sembli que els tancaments més durs pertanyin a un passat deliciós i benèvol».¹¹ Fins i tot si, de nou, el problema no és tant un disseny totalitari com una recerca més profunda de legitimitat i de resultat que condueix a oblidar un cert nombre de barreres essencials per a les llibertats.

La promoció de les polítiques de ciutat i de seguretat interior, de les quals sembla que és testimoni França, és la que afavoreix el procés de dilució i d'interpenetració dels rols entre actors socials i de seguretat, fomentant una visió horitzontal dels problemes de delinqüència i de seguretat. També podem associar a aquest moviment el desenvolupament de policies municipals i «policies privades», la policia de proximitat, que també és una policia de l'espai privat, o fins i tot l'emergència dels mediadors, penals i societaris. En aquest sentit, al començament dels anys vuitanta, l'informe Bonnemaïson proposava un impuls de les policies municipals en el marc de noves polítiques de prevenció de la delinqüència.¹² Tot i que jurídicament l'estatus d'aquests agents ha trigat molt a definir-se, la irrupció quantitativa ha estat indubtablement ràpida. En efecte, mentre que el 1984 disposàvem de cinc mil sis-cents quaranta-dos agents de policia municipal en mil set-cents quaranta-vuit municipis, avui se'n comptabilitzen al voltant de tretze mil, repartits en tres mil trenta municipis.

Així mateix, aquest moviment es fa palès a través del desenvolupament de llocs de treball de seguretat per a joves. L'article 10 de la Llei de 16 d'abril de 1997, relativa a la promoció d'activitats per a l'ocupació dels joves, identifica els llocs de treball específics per al sector de la seguretat. Són llocs de treball que, en primer lloc, han estat desenvolupats en el marc dels contractes locals de seguretat (CLS).

10. G. Cabanel, *Pour une meilleure prévention de la récidive*, Informe d'orientació al primer ministre, 1995, p. 124.

11. G. Deleuze, *op. cit.*, p. 237.

12. G. Bonnemaïson, *Face à la délinquance: prévention, répression, solidarité*, La documentation française, 1982.

El primer ministre, en aquest cas, ha previst la creació de trenta-cinc mil llocs de treball de seguretat, bàsicament organitzats en dues categories:

- vint mil adjunts de seguretat (ADS) empleats a la Policia nacional
- de quinze mil a trenta mil agents locals de mediació social (ALMS),

que poden ser contractats per les col·lectivitats locals, les institucions públiques, les associacions i els gestors de serveis públics, amb la participació de l'Estat. Tot i que són molt diferents, aquests dos tipus d'ocupació tenen un punt en comú: es basen en la política d'ocupació per a joves i la seva missió és contribuir, mitjançant la seva presència, el diàleg o la mediació, a reduir les tensions, sobretot en els barris difícils. El Govern ha anunciat fa poc l'augment del nombre d'aquests llocs de treball, sobretot pel que fa als adjunts de seguretat. Quant al sector de la seguretat privada, és inútil insistir en el seu desenvolupament regular i considerable. Així, doncs, el gener de 2000 hi havia cent mil empleats que exercien activitats de seguretat física de béns i persones, contractats per quatre mil dues centes empreses, a més de dos mil agències d'investigació privada, el 89 % de les quals exercien a títol individual, mentre que dos cents empleats només eren distribuïts en les cent trenta empreses restants.¹³

És la fi de la idea d'un personal especialitzat en les funcions de seguretat; és també la pèrdua de visibilitat de l'Estat en la seva funció sobirana, en la mesura que aquest personal era portador principalment d'un discurs estatal i era el vector essencial d'una relació societària, de la mediació entre l'Estat i la societat civil.

2.2 L'extensió del camp de control policial i penal

Deleuze afegeix: «Les anelles d'una serp encara són més complicades que els forats d'una talpera».¹⁴ En efecte, la tècnica fa que el territori sigui incert; l'amenaça pel que fa a extensió i durada engendra en el ciutadà un fenomen d'«inseguretat del territori».¹⁵

2.2.1 L'extensió

Tornant a qüestionar el principi de separació entre l'espai privat i l'espai públic, les noves tecnologies de seguretat plantegen el problema de la limitació del camp d'acció del poder polític. Així, l'aportació principal de la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà del 26 d'agost de 1789, com explica Luc Ferry, segurament ha estat no tant proclamar el triomf absolut dels drets subjectius, com proposar el principi de l'existència d'una frontera necessària entre l'esfera d'acció pública i la de

13. F. Ocqueteau, «Le secteur de la sécurité privée. Structuration économique-politique», *R.F.A.P.*, núm. 91, juliol-setembre 1999, p. 416.

14. G. Deleuze, *op. cit.*, p. 245.

15. P. Virilio, *L'insécurité du territoire*, Ed. Galilée, 1993.

l'acció privada, entre el poder polític i la societat civil.¹⁶ De fet, és el que progressivament qüestionem avui dia o bé allò de què estem perdent consciència. A partir del moment en què l'Estat penetra en l'esfera privada i la societat civil penetra en l'espai públic, aquestes dues nocions perden el significat i deixa d'haver-hi separació possible entre si. Aleshores, l'acció del poder pot transferir-se a llocs que li estaven prohibits fins llavors, ja que corresponien precisament a l'esfera de les relacions privades. A partir del moment en què no hi ha separació entre els espais públic i privat, els límits «territorials» imposats a les intervencions del poder desapareixen.

La desterritorialització del control torna a qüestionar la dissociació tradicional dels espais públics i privats en benefici de la seva confusió. Ja no hi ha cap identificació possible dels llocs del poder; ja no hi ha cap territori propi per al control, que ara es desplaça amb si mateix. Així, per exemple, el sotmetiment a vigilància electrònica posa en dubte la inscripció social de la pena; a l'exclusió institucional i disciplinària del condemnat segueix una socialització de la pena mateixa. Si, fins avui, a la nostra societat hi havia llocs identificables i justificats sociohistòricament on la llibertat individual podia qüestionar-se segons certs procediments i garanties, amb el sotmetiment a vigilància electrònica és directament a casa del «detingut» on s'inscriu la pena; ja no és aquella pena que hem vist en un lloc precís, concebut específicament per a aquest fi i del qual podem escapar finalment, o almenys tenir l'esperança d'evadir-nos. En aquest cas, aquesta idea de llocs lliberticides clarament identificats desapareix; hi ha una difusió, una capillarització del perjudici a la llibertat, ja que podem perjudicar aquesta llibertat en el mateix lloc on fins aleshores estava protegida en última instància: la casa, el domicili, l'espai privat.

De fet, aquesta anàlisi tendeix a demostrar-nos que, progressivament, la noció de territori desapareix o, més precisament, que aquesta evolució representa el pas d'una geografia física del territori a una geografia del moviment, de territoris de flux i de reflux. Actualment la pena aconsegueix insinuar-se al nucli d'aquests territoris en moviment. No obstant això, la velocitat, segons recorda Paul Virilio, no és pas un territori, no ho pot ser; és un medi. Ara vivim en la velocitat, la velocitat com a medi, i en el marc d'aquesta configuració nova, el territori sempre esdevé insegur, en el sentit que ja no hi ha cap territori en el si del qual sigui possible aixoplugar-se, protegir-se.¹⁷ Les formes en què s'encarna el poder transformen aquest espai-territori en un espai-flux, la qual cosa finalment només pot engendrar un fenomen d'«inseguretat del territori».

2.2.2 La durada

El fenomen, però, també és temporal: «En les societats de disciplina, no paràvem mai de recomençar (de l'escola a la caserna, de la caserna a la fàbrica), mentre que en les societats de control no acabàvem mai res».¹⁸ El control exercit per

16. L. Ferry, «L'humanisme juridique en question. Réponse à Bernard Edelman», *Droits*, núm. 13, 1991, p. 43 i s.

17. P. Virilio, *op. cit.*

18. G. Deleuze, *op. cit.*, p. 242.

les noves tecnologies de seguretat no coneix límits temporals. Les càmeres poden funcionar les vint-i-quatre hores del dia. Precisament, a Gran Bretanya, ja s'abandona el sistema de vigilància electrònica en benefici d'un sistema de control per identificació vocal que té l'avantatge de poder funcionar constantment, independentment del moment i l'activitat exercida pel condemnat.

Així, les noves tecnologies de seguretat revelen el procés de disseminació d'un poder que es difon socialment per fragments. Aquests «fragments de poder», que han estat analitzats per Lucien Sfez, es projecten pertot arreu i, sobretot, sobre cadascú de nosaltres. En efecte, cadascú té un tros de poder en la configuració present d'una política fragmentada que caracteritza una societat de tipus informàtic.¹⁹ I la desaparició dels «centres de gravetat»,²⁰ dels punts on s'encarna el poder, en el nucli mateix del qual roman el seu espai estratègic, és també el seu mitjà de protecció en un temps en què se sent exposat. El centre de gravetat és, com bé sabem, allò que prioritàriament fa de blanc quan sorgeix el conflicte i, des del punt de vista de la justícia popular, la justícia i les institucions que l'encarnen sempre han estat el blanc principal de la insurrecció. En deixar de mostrar-se en la seva funció de policia, de justícia i d'execució de les penes, l'Estat deixa d'exposar-se simbòlicament a la insurrecció del poble. Però cal no oblidar que el fenomen és més complex. El poder mateix pot ser víctima de la inseguretat que engendra la tècnica. Testimoni d'això són, per exemple, els nombrosos exemples de policies sorpresos per càmeres amb ocasió d'actes o paraules impropis, o també l'adopció, a França, el 15 de juny del 2000, d'una llei que preveia l'enregistrament dels interrogatoris dels menors durant les detencions.

Així mateix, aquest doble moviment de desterritorialització i de desinstitucionalització del control policial i penal que engendren les noves tecnologies de seguretat s'ha d'interpretar, en realitat, com una transformació o una mutació de les formes en què el poder públic exerceix la funció de càstig. Les noves tecnologies de seguretat impliquen, de fet, una recorporificació o reincorporació del control.

3. LES NOVES TECNOLOGIES DE VIGILÀNCIA COM A EXPRESSIÓ D'UNA RETERRITORIALITZACIÓ CORPORAL DEL CONTROL. DEL COS DÒCIL AL COS *DIVIDUAL*

Els diferents tipus de societat evocats per Deleuze remetent tots a una relació específica del poder polític amb el cos:

- En el si de les societats de soberanitat, el poder s'ha manifestat sempre per mitjà dels suplicis corporals. N'hi ha prou de recordar la descripció de Michel Foucault del suplici de Damià per entendre com la pena teatralitzava el poder.²¹

19. L. Sfez, *La politique symbolique*, Quadrige/Presses Universitaires de France, 1993.

20. A. Glucksmann, *Le discours de la guerre*, Union Générale d'Éditions, col·l. 10/18, 1967, p. 75.

21. M. Foucault, *Surveiller et punir*.

- A les societats disciplinàries, el domini corporal és encara més subtil. L'emergència de la presó com a pena, a la fi del segle XVIII, genera una nova economia de la visibilitat del poder. En aquell moment es decideix que «el blanc (l'objectiu) de la repressió penal no seria el cos del condemnat sinó la seva llibertat».²² I sense que aquest desplaçament de la pena del cos vers l'esperit no sigui concebut com un alleugeriment, com escriu Beccaria²³ i ho confirma Alexis de Tocqueville: «En aquest cas la pena és al mateix temps la més dolça i la més temible que s'hagi inventat mai. Solament s'adreça a l'esperit de l'home, però exerceix sobre ell un domini (influència) increïble».²⁴
- Finalment, a les societats de control sembla que la relació de poder sobre el cos es basa en la visibilitat. Així, les noves tecnologies de vigilància signifiquen un moviment de retorn de la pena al cos i aquesta recorporització o reincorporació de la pena cal analitzar-la des del punt de vista de la visibilitat del poder. Però no es tracta del mateix cos, del cos dòcil de la societat disciplinària, sinó del cos *dividual* de la societat de control. En efecte, les societats disciplinàries tenien dos pols: la signatura, que indica l'individu, i el número de matrícula, que n'indica la posició dins una massa. Les disciplines no han vist incompatibilitats entre aquests dos elements, ja que el poder és, al mateix temps, massificador i individualitzador, és a dir, constitueix en cos els elements sobre els quals s'exerceix i amotlla la individualitat de cada membre del cos. Al contrari, a les societats de control el que és essencial no és una signatura ni un nombre, sinó una xifra: la xifra és una contrassenya, mentre que a les societats disciplinàries són mots d'ordre. El llenguatge numèric del control és compost per xifres que marquen l'accés a la informació o el rebuig. En aquest cas, no es tracta de la parella massa-individu. Els individus han esdevingut «dividuals» i les masses, mostres, dades, mercats o «bancs» (de dades).²⁵ En el marc de les societats de control, el moviment de recorporització del control s'acompanya paral·lelament d'un moviment de desindividualització dels cossos controlats.

3.1 El control dels cossos

Les noves tecnologies de seguretat representen un moviment general de reasetjament del cos pel poder. El reforçament del servei de policia científica, el desenvolupament de la videovigilància i la captació visual dels desplaçaments

22. J-P. Delmas Saint-Hilaire, «La prison, pourquoi faire?», *Problèmes actuels de science criminelle*, T. VII., P. U d'Aix-Marseille, 1994, p. 34.

23. Beccaria (1764), *Des délits et des peines*, GF-Flammarion, 1991, p. 87.

24. A. de Tocqueville, a M. Perrot, «Alexis de Tocqueville et les prisons. Médecine et hygiène». J.G., *La prison, le bagne et l'histoire*, Méridiens, 1984, p. 107.

25. G. Deleuze, *op. cit.*, p. 244.

dels cossos que organitza, és a dir, el sotmetiment a vigilància electrònica, del qual parlaré amb més deteniment, són exemples del control dels cossos.

En efecte, la reinscripció de la pena sobre el cos és el mitjà que usa el poder per marcar el cos. Com recorda Blandine Barret-Kriegel, «tot poder polític és abocat a aquesta tasca que defineix i deixa desxifrar la seva història: la producció de marques específiques... Tant com canviar, comptar, sotmetre i condemnar, el poder marca, inscriu i registra (...)». De fet, la constitució de la història sàvia moderna, batejada oficialment per la publicació de la «Diplomatique» de Mabillon (1681), coincideix amb la multiplicació dels procediments de «cribatge» induïts per l'Estat en els temps moderns.²⁶ Aquesta tradició de la marca del poder sobre el cos és la que ens remet a abans del segle XVIII, és a dir, la que s'inscriu a la carn de qui és objecte de la pena. El sotmetiment a vigilància electrònica la restableix, encara que ara s'expressa en formes més simbòliques.

3.1.1 Les marques en el cos

A la fi del segle XIX, Lombroso va voler analitzar el sentit dels tatuatges dels presos. Al mateix temps que dedueix d'aquesta forma d'automutilació el caràcter inhumà dels criminals, reconeix que l'escriptura sobre el cos és la revolta suprema i última, aquella per la qual l'individu s'allibera i manté la seva llibertat.²⁷ El tatuatge, com escriu Jean-Michel Labadie, fa del cos «un llibre de bruixeria definitiu» que testimonia²⁸ la llibertat d'un mateix, l'alliberament. El tatuatge recull la qüestió d'estil de Nietzsche, la duresa d'un objecte punxant, aquí «la ferida del crim sobre si mateix».²⁹ L'estil, segons Jacques Derrida, és l'esperó que agredeix, que marca amb la seva empremta i al mateix temps que protegeix i empeny, que amenaça.³⁰

Ara bé, l'astúcia del poder és —posant la seva marca sobre el cos del condemnat mitjançant el braçalet magnètic— haver desviat el sentit de l'escriptura sobre el cos en profit seu. El braçalet és una marca, però una marca miniaturitzada, una forma simbòlica numerada, que el poder diposita sobre el cos de qui posseix. Així, el sotmetiment a vigilància electrònica produeix el fenomen invers del que Lombroso havia observat. En el moment en què el poder allibera el cos del seu domini institucional, hi inscriu la seva marca. Així, l'Estat tatua la pell del condemnat, del culpable, i li retira aquesta llibertat última que és la possessió en la mutilació del seu propi cos.

Ara bé, l'astúcia del poder, no és precisament el fet de transformar un instrument d'alliberament en un instrument de dominació? L'estil és la llibertat, és la seva marca; la signatura de llibertat que manifesta la seva personalitat, és això el

26. J-T. Toussaint Desanti, «Converses amb P. Lainé et B. Barret-Kriegel», *Le philosophe et les pouvoirs*, Calmann-Lévy, 1976, p. 158-159.

27. Lombroso (1876), *L'homme criminel*, Alcan, 1895, p. 265, 2 toms.

28. J-M. Labadie (et al.), *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, De Boeck Universités, Perspectives criminologiques, 1995, p. 344, tom 1.

29. *Ibidem*.

30. J. Derrida, *Eperons. Les styles de Nietzsche*, Flammarion, Champs, 1978.

que s'intenta destruir o almenys dominar. El poder vol impedir que l'individu es pugui servir del seu cos, es tracta de controlar els usos del cos. Així, posant la seva rúbrica sobre la carn del condemnat i usant el que es considera una forma d'escriptura, de la qual Claude Lévi-Strauss³¹ ja n'havia revelat la funció de servitud, el poder «talla amb el seu estilet la pedra dura de la ciutat».³²

3.1.2 El control sobre l'ús del cos

Aquesta voluntat de control de l'ús del cos es desvetlla també en la natura vestimentària del braçalet. En efecte, des de 1983, a França, l'uniforme dels presos ha estat suprimit a l'espai de la detenció, però s'ha adoptat una nova forma de marca vestimentària, un uniforme tecnològic amb el qual es vol vestir el detingut també en l'espai social. Un uniforme del qual, a més, no es pot alliberar, un uniforme que s'enganxa a la seva pell, sigui on sigui. Així el braçalet és el que queda quan es despulla el cos i és precisament quan el cos es mostra que apareix la marca, de manera que el braçalet continua sent-hi en la intimitat del cos: a la platja, al bany, sota la dutxa, nu, durant l'acte sexual... La presència de l'Estat a l'acte sexual ens remet de la manera més bella possible a allò que Michel Foucault havia pressentit des de feia temps i mostra la voluntat de control dels usos del cos.³³

Què queda, per tant, del dret a la intimitat de la vida privada? Sens dubte és per això que l'informe de Gilbert Bonnemaison recordava que «el dispositiu de vigilància electrònica no pot ser considerat un delator infame, visible per tothom, generador del pitjor control social. Convé recomanar-ne la miniaturització més sofisticada possible, conservant-ne la funció de vigilància. Des d'aquest punt de vista, i per evitar un marcatge social, la mida no hauria d'excedir de la d'un rellotge de polsera».³⁴

Per tant, la força, el poder de la marca corporal, no és solament la visibilitat, és la consciència de qui la pateix. Així, amb el sotmetiment a vigilància electrònica, es porta a sobre la marca de l'Estat, cosa que introdueix un trastorn de la relació de la persona amb l'Estat. Es passa d'un sistema en el qual la persona és dins l'Estat, en llocs que representen simbòlicament l'Estat i el poder, l'autoritat (la presó, per exemple) a una situació en la qual és l'Estat qui s'inscriu *en i sobre* el cos (sotmetiment a vigilància electrònica). L'home allotja l'Estat en el seu propi cos, la seva marca sobirana, per tant constitueix en si mateix l'espai públic, és a dir, el lloc on l'Estat i la societat civil es troben i s'interpenetren. I aquesta publicitat del cos i de la persona es tradueix necessàriament en una capil·larització augmentada de les zones d'intervenció estatal.

31. C. Lévi-Strauss (1955), *Tristes tropiques*, Plon, 1968, p. 343 i s.

32. B. Barret-Kriegel, *op. cit.*

33. M. Foucault, *Histoire de la sexualité*, tom 1: *La volonté de savoir*, Gallimard, Bibliothèque des histoires, 1976.

34. G. Bonnemaison, *op. cit.*, p. 31.

3.2 Un control *dividual*

Però al mateix temps, cal convenir que al centre de les ciutats, la videovigilància resta allunyada de la metàfora panòptica, que va ser concebuda per identificar i enregistrar cada pres tancat en la mateixa institució, el comportament culpable del qual havia de ser redreçat i corregit per l'obediència sota una mirada invisible.

En efecte, la marca del poder sobre el cos del controlat, del condemnat, revesteix paral·lelament formes noves profundament ancorades en la modernitat. Així, el poder no s'agafa al cos fix, immutable, sinó al cos-velocitat de les societats modernes i aquesta voluntat de captació del cos en moviment l'obliga a reconstituir un paisatge o un territori numèric sobre el qual estendre el poder. «Felix Guattari imaginava una ciutat on cadascú podia sortir del seu apartament, del seu carrer, del seu barri, gràcies a la targeta electrònica (dividual) que feia aixecar les barreres; però la targeta també podia ser rebutjada algun dia, o algunes hores; el que compta no és la barrera, sinó l'ordinador que identifica la posició de cadascú, lícita o il·lícita, i opera una modulació universal»,³⁵

Per tant, el poder polític no vol marcar solament el cos de carn i ossos, la unitat biològica, sinó el cos en acte, el cos en moviment. A priori, la llibertat d'anar i venir no sembla ni més ni menys afectada per la videovigilància i pel sotmetiment a vigilància electrònica.

La privació d'aquest dret ha estat sempre un element dominant del principi de tancament. No obstant això, la manera com les noves tecnologies de seguretat afecten aquesta llibertat no pot ser la mateixa. Així, la vigilància per vídeo o electrònica manté, i fins i tot restitueix, una certa llibertat de desplaçament, de circulació, del detingut (per anar a la feina o al lloc d'assignació el desplaçament és lliure) al mateix temps que reforça la sistematització del control del qual és objecte. Als Estats Units per exemple, els itineraris dels condemnats (per anar a la feina o seguir una cura, per exemple) són senyalats freqüentment amb balises i l'«assignat» no es pot moure mai lliurement. El marcatge espacial del detingut augmenta en la mesura que no està circumscrit a un lloc clos i identificat.

Igualment, els permisos per sortir, que sabem que cada cop més s'acorden regularment, i la llibertat de circulació provisòria que donen, no tenen sentit en aquest marc. La vigilància electrònica fa impossible aquest marge de llibertat, llevat que el detingut es pugui treure el braçalet de tant en tant. L'home electrònic o cibernètic és objecte d'un marcatge espacial, més que social, que posa en qüestió l'existència de territoris protegits i que manifesta el desenvolupament d'una societat de moviment i, precisament, és en el moviment que el control té sentit. La pena no impedeix el moviment, el controla.

Finalment, el problema és poder desplaçar-se? O poder ocultar el lloc on desplaçar-se i així preservar una part de llibertat? Què significa un moviment restituit al mateix temps que és sistemàticament identificat?

Així doncs, el cos no té significat per si mateix. Al poder només li interessa el

35. G. Deleuze, *Op. cit.*, p. 246.

desplaçament del cos, la velocitat, segons Paul Virilio. Per això, el cos és rebaixat a la seva empremta electrònica. El cos modern existeix solament en la representació electrònica, és una imatge del cos, que depassa el marc de la videovigilància atès que, en aquest cas, la imatge resta codificada. No hi ha individualitat. Tots els cossos són iguals, idèntics electrònicament, d'empremta similar. És la societat del clon, del clon electrònic. Les noves tecnologies de seguretat testimonien la recomposició i la representació moderna del cos... Cos i velocitat s'interrelacionen en una dialèctica que revela la identitat profunda del poder polític, és a dir, com escriu Paul Virilio, no pas «poder organitzat d'una classe per a l'opressió d'una altra», sinó «més material, el poder és *polis*, policia, és a dir, servei».³⁶

Per a què el poder pugui controlar el conjunt d'aquestes empremtes fugitives i electròniques dels cossos, cal verificar, mitjançant la mirada, l'espai en el qual es desplacen els cossos. En aquest sentit es pot parlar del naixement o de la reconstitució d'un paisatge numèric que es tradueix per l'extensió sensible de «l'espai dividit per l'ordre estatal».³⁷ En efecte, el principi de la teledetecció s'organitza en el moment en què la ciutat i l'espai es dilueixen i s'estenen. Com analitza Virilio, les tecnologies que construeixen la ciutat són, per tant, les tecnologies del teletreball, de la teleconferència, de la telepresència a distància. La ciutat futura és, doncs, una ciutat teletòpica, no és una ciutat tòpica. Els teleports en són elements determinants. A la ciutat antiga la porta se situava a la fortalesa. Després va venir el port, després l'estació, l'aeroport... Equipaments que s'inscriuen en l'espai real i deixen infraestructures pesants —empresa ferroviària o pistes d'aterratge. Amb el teleport, ens situem en la immaterialitat; el teleport és una forma constitutiva de teleciutat. Aquest fet provoca la creació d'una concentració urbana específica: la ciutat món. És l'hipercentre: ja no és la cosmopolis sinó l'omnipolis (...). La ciutat virtual, la capital de les capitals, la ciutat món, és el centre, que és a la vegada enlloc i arreu i que desacredita les ciutats reals i, de fet, la perifèria.³⁸ Però la ciutat teletòpica és també la que la mirada no pot posseir, no pot tancar, simplement perquè les fronteres es dilueixen, el territori perd tot el sentit ja que no és identificable, no es pot circumscriure. Ara bé, la sobirania sobre el territori es fonamenta en la mirada.³⁹

En un món que se li escapa, el sobirà ha de reconstituir artificialment els llocs i els territoris que la seva mirada podrà entendre de nou. La producció del territori és una funció natural del poder i de l'Administració. Es tracta de recrear-lo, de reinventar-lo. Cal insistir en el desenvolupament dels sistemes d'informació geogràfica. En aquest sentit, el procés de numerització és veritablement constituït d'una operació de creació de paisatge totalitzable. Organitza l'exteriorització i el distanciament de la mirada i permet a qui mira de posseir visualment un territori sense haver-s'hi d'integrar necessàriament, sense formar-ne part a priori, sense mostrar

36. P. Virilio, *Esthétique de la disparition*, p. 51.

37. J. Lévy, *op. cit.*, p. 130.

38. P. Virilio, *La vitesse de libération*, Ed. Galilée, 1995.

39. A. Berque, *Les raisons du paysage. De la Chine Antique aux environnements de synthèse*, Hazan, 1995.

que s'hi és sent-hi realment. La reconstitució d'un paisatge de tipus numèric és, doncs, una forma nova de projecció territorial del poder sobirà.

Per acabar, reprenc dues cites que s'aclareixen mútuament. La primera és del filòsof Karl Popper que ens indica que «les democràcies no són la sobirania del poble; són, en primer lloc, institucions armades contra la dictadura».⁴⁰ La segona és de Deleuze, a qui correspon de concloure aquestes frases: «No hi ha lloc per al temor o l'esperança, cal trobar armes noves».⁴¹

40. K. Popper, a J. Baudoin, *La philosophie politique de Karl Popper*, PUF, 1994, p. 195.

41. G. Deleuze, *op. cit.*, p. 240-242.